

kolt nemzethalál gondolata. Az asszony sorsában elsősorban az foglalkoztatja, hogy van-e értelme a megmaradásnak olyan feltételek között, amelyekkel csak szolgálai alázattal, az egyéniség és a saját hit földadásával lehet azonosulni. Valószínű epikus indítékainak tulajdonítható, hogy nem játszat meg látványos drámai összeütközéseket a házaspár között; tartózkodóan megrajzolt látványmotivációkkal érzékelteti az asszony vergődését, sóvárgását az emberek közé, meg a köd, a magány, a félelem sugallta gondolatokat a kút kávéja vagy a kőbánya szakadéka előtt. Tulajdonképpen nem annyira a drámát, mint inkább a drámát környező légkört, a felszín alatti nyugtalanítót rajzolja meg hideg, csillogó, őszies színekkel.

Ebben a környezetben az asszony önvádjai valójában férjének könyörtelen megszállottságát kompromittálják; szeretlenséggel vádolja magát, mivel igyekszik magában keresni a hibát, holott nem ő az, aki nem szeret; alázatos próbál lenni, holott csak férje irgalmanak hiányát pótolja vele. A film cselekménye során a rendező fokozatosan juttatja az asszonyt ahhoz a felismeréshez, hogy viselnie kell a keresztet, mert nincs más választása. De amikor végre eljutott addig a pontig, hogy azonosuljon a sorsával, ismeri fel teljesen helyzete kilátástalanságát. A film befejező képein a nőnek már nincs arca: Gaál alakját a fény és a kamera közé állítja, amitől vonásai sötétben maradnak, csak lehajtott fejj, magányosan álló szelíd alakjának fekete körvonalai láthatók fölnagyítva a tájban, mint az olyan emberé, aki végre tudja hajtani a legnagyobb áldozatot, a személyiség földadását egy tőle idegen dolog érdekében, de ezzel az élete is értelmét veszítette. A kikényszerített önfeladás bumerángja itt üt vissza, ezen a ponton vált át önmegsemmisítésbe; lelki drámájának azonban nincs semmiféle beteges motivációja, az egészséges ember reflexeivel lép a szakadékba, mert kilátástalan helyzetbe, az értelmetlen megmaradásába került. Azáltal, hogy csak egy lehetősége maradt, melyet vállalni kénytelen azonosulás nélkül, ezt

az egyet tagadja meg, mégis érvényesítve a kettő közül való választás kényszerítő igényét, s ezzel egyben megaláztatásának is véget vet.

Gaál a parabolikus történet filmrevitélében mindvégig megmaradt az eszköztelen realizmus stiláris világában, valahol így is jelképezve a visszavonulás gesztusát. Betétjeleneteiben — mint a Kanadából hazlátogatóké, vagy a piaci jelenetek — elsősorban a környezet periferikusságát állítja előtérbe. Ez a provincialitás azonban nem elsősorban az elhagyott falura, hanem a férj egyoldalú elkötelezettségére, kisszerű szerzési ösztöneire vonatkoznak. Az öreg parasztasszony a szomszédban valamiképpen a feleség sorsának értelmes változatát képviseli. Nem valamilyen cél kényszere tartja vissza a faluban, hanem belső szükséglet, melyre kívülről senki sem kényszeríthető, s ezért derűsen néz szembe az elmúlással.

Nyilvánvaló, hogy a *Holt vidék* drámáját nem az elnéptelenedő környezet, hanem a férj magatartása okozza, hisz a történelem periferiáján élni önmagában még nem tragédia. A férj alakja azonban — nem annyira az őt játszó Ferenczy István, mint inkább a forgatókönyv hibájából — egy fokkal jellegtelenebbre sikerült, mint amilyenre a film koncepciója szempontjából szükség lett volna. Az olykor már dokumentyszerű környezetrajz elnyomja a szereplőket, maguk is provinciálisakká válnak, szemben a gondolat egyetemességével, melyet Gaál szándékai szerint képviselniök kellene, s így képtelenek teljesen kibontakoztatni a gondolati mélységet. Pedig ebben a filmben Gaál illúziótlanul csupasz etikai következtetése mögött komoly kihívás rejlik minden önáltatással szemben. Az esélytelenséggel való leszámolás maga is esély, de lelkerő kell hozzá. Szellemi életünknek Kölcsey óta visszatérő motívuma ez a nosztalgia-mentes törekvés az önismeretre, melynek végső célja mindig az érdemes megmaradás számbavétele volt. Gaál István filmje ilyen számbavétel, de egyben biztató erőgyűjtés is alkotó munkájához.

UNGVÁRY RUDOLF

Ha Betlehemben ezerszer is megszületett Krisztus, de benned nem, akkor mégis elvesztél.

Angelus Silesius